

КАЛІ ЗМАЎКАЕ ПРЫРОДА, ПАЧЫНАЕ ПЛАКАЦЬ ЗЯМЛЯ...

БРАТЫ

На памяці эпизод, які перадаецца ў нашай сям’і з вуснаў у вусны. Дзядзька Грыша, трапіўшы ў Маскву, вырашыў, што для афіцэра, які камандуе людзьмі, прозвішча Кірдуна не вельмі мілагучнае, і... памянаў яго на Волгін. Мая мама расказвала, што дзядуля, даведаўшыся пра гэта, моцна разлаваўся і гатовы быў не дараваць сыну да канца сваіх дзён. Але жыццё, дакладней, вайна, распарадзілася па-свойму.

Рыгор скончыў Мінскае пяхотнае вучылішча, у 1933 годзе паступіў на інжынерна-камандны факультэт ваенна-інжынернай акадэміі РСЧА імя Куйбышава, якую скончыў у 1937-м. Пасля заканчэння быў накіраваны на будаўніцтва Ржэўскага ўмацаванага раёна, пасля пераведзены на выкладчыцкую работу ў ваенна-інжынернае вучылішча, рыхтаваў сапёраў для інжынерных войскаў. Але ўсе гэтыя прыступкі Рыгор Тарасавіч прайшоў у даваенныя гады.

Калі грывнула Вялікая Айчынная, падаў рапарт аб адпраўцы яго на фронт. Так трапіў у дэсантныя войскі. Сёння мы беражліва захоўваем у сямейным архіве яго адзіны ліст з фронту і пахаванку з некалькімі лаканічнымі словамі: «Ваш сын загінуў смерцю адважных, пахаваны з вайсковымі ўшанаваннямі». А вось радкі з апошняга пісьма Рыгора Тарасавіча сваёй сям’і: «Добры дзень, дарагія мае Марыя, Шурык, Віця і бабуля! Больш за тыдзень я вам не пісаў. Я жывы, здаровы і па-ранейшаму ваюю. Апошнія дні было шмат работы, і я не меў часу напісаць. Вось ужо 36 дзён мы знаходзімся ў бесперапынных баях. За гэты час здолелі разбіць нямецкія полчышчы, якія рваліся да... (тут выкраслена цензурай), наступаем на Захад. Ужо рушылі наперад больш чым на 100 кіламетраў.

Мы прайшлі сотні вёсак, усе яны пустыя. Немцы пры адступленні ўвесь народ пачалі на Захад, але ім не ўдалося іх сагнаць. Штодня мы адбівалі гэтых пакутнікаў ад фашысцкіх катаў, і яны чародамі вяртаюцца ў свае сёлы, цягнуць з сабой свой скарб. Вось і ўсе мае навіны. Уласна, навін шмат, іх у лісце не апісаць...»

Загінуў дзядзька Грыша практычна на выхадзе вайны, у лістападзе 1944 года, у Закарпацці ад рук бандэраўцаў. Ён — кавалер ордэнаў Чырвонай Зоркі і двойчы — Чырвонага Сцяга. Пахаваны ў Львове. Мы здолелі пабываць на яго магіле і прывезці адтуль жменьку зямлі, якую прыкапалі да магіл бабулі і дзядулі ў Дараганаве. Такім чынам, хоць маленькую часцінку яго апошняга месца спачыну вярнулі на радзіму. У дзядзькі цяпер ёсць невялікае надмагілле, у нас — магчымасць аддаваць яму даніну памяці значна часцей, чым гэта было раней.

Іван Тарасавіч Кірдуна. Дзядзька Ваня. Мне пашчасціла з ім сустракацца, хоць і жыў ён не ў Беларусі, а ў падмаскоўным

(Заканчэнне.

Пачатак на 1-й стар. «СГ».)

Іван Кірдуна.

Пушкіне. Вялікую Айчынную сустрэў у 190-м зенітна-артылерыйскім палку СПА Каўказскай ваеннай акругі. Там атрымаў сваё першае званне старшыні. Затым былі курсы павышэння кваліфікацыі, прызначэнне на пасаду намесніка камандзіра батарэі па палітчастцы ў 513-м зенітна-артылерыйскім палку. А неўзабаве Івана Кірдуна прызначаюць намеснікам камандзіра дывізіёна па палітчастцы. Разам з байцамі ён выконваў важныя баявыя задачы па абароне стратэгічных нафтавых аб’ектаў Баку і Грознага. Супрацьпаветраная абарона была настолькі магутнай, што фашысцкія бамбавікі і блізка не маглі да іх падляцець. Пасля вайны Іван Тарасавіч скончыў ваенна-палітычную акадэмію імя У. І. Леніна і доўгія гады аддаў

Служба ў далёкіх краях.

службе ў арміі, скончыўшы сваю ваенную кар’еру ў званні палкоўніка. Сваёй грамадзянскай прафесіяй ён абраў выхаванне моладзі, якое і стала справай яго жыцця. За заслугі перад Радзімай узнагароджаны ордэнам Леніна, ордэнам Чырвонай Зоркі і 12 медалямі. Дзядзька Ваня пражыў доўгае і насычанае жыццё, да апошняга вадзіў аўтамабіль і руль пакінуў бліжэй да 90 гадоў, калі стаў падводзіць зрок. Ён размяняў дзясяткі дзясяткаў пайшоў з жыцця...

Самы старэйшы з братоў Сцяпан Кірдуна не пакідаў родных мясцін ніколі. Працаваў ляснічым да вайны, а ў Вялікую Айчынную ў гэтых жа лясках і партызаніў. Перад самым вызваленнем Беларусі ён

захварэў на туберкулёз і неўзабаве памёр.

Дзядзька Арцём — Арцём Тарасавіч Кірдуна. Ён змог скончыць толькі тры класы Дараганавскай школы. Потым, каб дапамагчы бацьку па гаспадарцы, быў вымушаны пакінуць вучобу. Затым была служба ў войску, а пасля яе заканчэння, у 1927 годзе, аднавяскоўцы выбіраюць Арцёма Тарасавіча старшынёй камітэта беднаты. У 1932-м ён становіцца каля руля калгаса «Камінтэрн», якім і кіраваў да пачатку вайны. Як толькі фашысты прыйшлі ў Дараганаву, Арцём Кірдуна пайшоў у партызанскі атрад, дзе разам з братам Сцяпанам ваяваў супраць гітлераўцаў. Ён выйшаў жывым з гэтай вайны, заняў сваю ранейшую пасаду, затым узначаліў цагельню ў Шушараўцы Старадарожскага раёна. І, хто ведае, у якім бы напрамку пайшлі яго жыццё і кар’ера, але ён загінуў ад рук паліцаяў-недабіткаў, вяртаючыся дадому з работы праз лес.

СЁСТРЫ

Завяршаючы апавед аб чатырох маіх дзядзьках, не магу не згадаць і той факт, што мая мама Марыя Тарасаўна часта і з вялікай цеплынёй успамінала іх. Яна казала аб тым, што менавіта Рыгор і Іван паўплывалі на яе лёс, літаральна прымусіўшы прадоўжыць адукацыю пасля школы. Яна паслухалася і потым не шкадавала аб гэтым ні хвіліны.

Сясцёр, як я ўжо казала вышэй, было шасцёра: Кацярына, Наталля, Ганна, Вера, Агрыпіна і Марыя — мая мама. Да пачатку вайны пяцёра сясцёр ужо былі замужам і мелі сваіх дзяцей. На фронт сваіх мужоў праводзілі двое з іх — Агрыпіна і Кацярына. Наталля разам з мужамі пайшлі ў партызанскую зону. Астатнія вымушаны былі застацца на акупаванай тэрыторыі, таму што на руках у іх былі маленькія дзеці.

Муж цёткі Агрыпіны загінуў у 1944 годзе ў Польшчы. На руках ва ўдавы засталіся не толькі трое маленькіх сыноў, але і паралізаваная свякроў. Працавала жанчына ў калгасе, дзе ў цяжкія пасляваенныя гады ўсё рабілася рукамі: ад сяўбы да ўборачнай (збожжавыя ўбіралі сярпом). А яшчэ дзеці, прыкаваная да пасцелі пажылая жанчына... Мусіць, дагляданне хворай свякроў і вызначыла наступны выбар цёткі Агрыпіны — дапамагчы хворым і нямоглым. Яна стала працаваць у мясцовай Дараганавскай бальніцы, адтуль і пайшла на заслужаны адпачынак. Трое сыноў падняліся, скончылі сярэднюю школу, і кожны абраў сабе справу па душы. Але толькі адзін, Аляксандр, пайшоў па шляху дзядзькаў і стаў вайскоўцам.

Цётка Каця, акрамя мужа, які з фронту вярнуўся інвалідам, на зыходзе вайны адправіла ваяваць свайго старэйшага сына Валодзьку. Мне яна неяк расказвала, што, праводзячы яго на фронт, не плакала: «Я ж яго ваяваць праводзіла, а не паміраць». І сын вярнуўся дадому жывы і здаровы. Яна таксама ўсё жыццё працавала на

калгаснай ніве. Як і цётка Вера, якая гадала пяцярых дзяцей, і цётка Аня, у сям’і ў якой было чацвёра дзетак, і цётка Наташа, якая паднімала пяцярых.

Інакш склаўся лёс маёй мамы — той самай малодшай любіміцы дзядзькаў Грышы і Івана. Яна адзіная з усіх сясцёр атрымала адукацыю і ўсё жыццё працавала настаўніцай. У чэрвені 1941-га здавала выпускныя іспыты ў Мінску ўжо пад бамбёжкай. Падаліся яны з сяброўкай спачатку ў бок Масквы, але чырвонаармейцы іх разварнулі: «Куды вы? На верную пагібель?» — у тыя дні Маскоўскую шашу фашысты бамбілі асабліва жорстка. І дзяўчаты вырашылі ісці дадому, у Дараганаву. На дарогу практычна не выходзілі, ішлі лесам, арыентуючыся па тэлеграфных слупах.

Але і дома страх не сыходзіў: баялася, што загоняць у Нямеччыну. Адзіным выйсцем было замужжа. Да вайны ў вёсцы стаяла падраздзяленне кавалерыйскай казацкай дывізіі, салдаты якой трапілі ў палон. Тады, у першыя

ПАТАЕМНАЕ

Я глядзела шмат фільмаў пра вайну. І Перамогу паводле іх запамніла такой: радасць, сустрэчы, кветкі і яркае сонечнае святло... Але мама мне распавядала зусім іншую гісторыю: «Ой, дачушка, што рабілася, як людзі крычалі, як плакалі ўголас». — «Чаму, гэта ж радасць, гэта ж перамога?» Пасталеўшы, зразумела: прыбраныя цяплюшкі, абдымкі і ўсеагульная радасць былі потым. А першым прыйшоў боль. Невыносны і нечалавечы. Так можа балець душа ад вялікага гора і вялікай несправядлівасці. За тых, хто не дажыў, хто не пачуў гэтае самае жаданае, выпакутаванае слова.

Мая радзіма, Дараганавская зямля, літаральна працятая гэтым болем: у мясцовым гета былі закатаны і забіты 162 юрэй. Сто метраў ад нашай хаты — і вось яно, месца трагедыі. Таму мае суседкі, у вайну яшчэ падлеткі, усё бачылі і чулі, і разумелі. Гэта яны мне расказалі, што некалькі сутак зямля на месцы расстрэлу стагнала і варушылася.

1963 год. Мае стрыечныя сёстры і браты. Злева — той самы Валодзька, які пайшоў на фронт пасля вызвалення Беларусі і, на шчасце, вярнуўся дамоў жывым, а дзіця на руках — аднагодовы будучы аўтар «Звязды» і гэтага артыкула.

тыдні вайны, палонных можна было выкупіць. І бабуля з мамай сабралі няхітры скарб: палатно, сала, іншыя прадукты і пайшлі да маўляцця.

Мужам мамы стаў прыгажун Павел, кубанскі казак. Разам яны пайшлі ў партызанскую зону. А праз год ці крыху больш мая мама стала ўдавой. У 1943 годзе там жа, у партызанскай зоне, у яе нарадзіўся сын Рыгор. І пачалася блакада. Пекла наяве. Выратавацца ад карнікаў можна было толькі ў балотах. Жанчыну з груднічком гналі адусюль: раптам хлопчык закрычыць, раптам выдасць?.. Але немаўля, нібы разумеючы, што ад яго залежыць жыццё дзясяткаў людзей, маўчала. Седзячы па шыі ў балотнай жыжцы, мама падымала і трымала на выцягнутых руках самы дарагі скрутак у яе жыцці... Але ўсё ў рэшце рэшт скончылася. Пасля вызвалення Беларусі мама сустрэлася з балбатуном-веселуном Емяльянам Шурпачом — падпольчыкам, журналістам, які са сваімі таварышамі на востраве Зыслаў выдаваў газету «Звязда». І яны пажаніліся. Жыццё пайшло сваёй чарадой...

У дараганавскім лесе ёсць яшчэ адна брацкая магіла — там пахаваны 84 дзіцяці. У чэрвені 1941-га іх прывезлі на лячэнне ў санаторый. Забраць не паспелі. З санаторыя фашысты зрабілі дзіцячы канцлагер. Суровую зіму 1941 года дзеці сустрэлі ў тым, у чым заспелі іх фашысты — лёгкай піянерскай форме. У красавіку 1942-га іх, а таксама дзетак яўрэяў, якіх сабралі па акрузе, расстралілі. Па дарозе да пакарання збег у лес толькі адзін хлопчык.

...Я не раз заўважала, як сярод вясёлага летняга рознагалосся ў Дараганаве раптам надыходзіць поўная цішыня. Не, не тая цішыня, ад якой заплешчваеш вочы і ўсміхаешся проста так. Ад гэтай цішыні хочацца бегчы на край свету. Яна трывожная і страшная. Напэўна, заціхаючы, прырода дае час выплакаць свае слёзы сырой зямліцы, якая ўабрала ў сябе сотні нявінных чалавечых жыццяў. Гэтыя слёзы не скончацца ніколі. Як і не скончыцца наша памяць, пакулы мы жывыя.

Алена ВІНАГРАДАВА.

Матэрыялы і фота з сямейнага архіва прадставіў мой брат, Аляксандр ПАДЭРА, сын загінулага фронтавіка, палкоўнік запасу.